Arkeologisk schaktningsövervakning

Kung Magnigatan

vid schaktning för anslutning av vatten- och avlopp samt fjärrvärme till fastigheten Konstmästaren 8, inom fornlämning 68:1 i Falu stad och kommun, Dalarna
2014

Dalarnas museum

Arkivrapport dnr 5/14

Joakim Wehlin

© Lantmäteriet i2014/00618

Dalarnas museum, Falun, 2014

Inledning

I Övre Elsborg, på fastigheten Konstmästaren 8 och i Kung Magnigatan har Falu Energi och Vatten AB schaktat i samband med anslutning av vatten- och avlopp samt fjärrvärme (bilaga 1). Arbetsföretaget berörde fornlämning 68:1 i Falu stad. Fornlämningen utgörs av Faluns gamla stadslager som är av medeltida ursprung (FMIS). Länsstyrelsen Dalarna beslutade därför om att schaktningen skulle övervakas av en arkeolog från Dalarnas museum, Lst dnr 431-12033-2013.

Syfte

Den arkeologiska schaktningsövervakningen syftade till att närmare klargöra fornlämningsförhållandena inom det berörda området.

Metod

Under och efter det att schakten grävdes har de övervakats och besiktats. Schakten grävdes skiktvis med planerings- samt smalskopa. Schaktbottnar och –väggar rensades delvis och schakten samt de påträffade lagren dokumenterades skriftligen och fotograferades. En plan upprättades över undersökningsytan utifrån befintliga hus och fastighetskartan.

Kunskapsläge

Övre Elsborg hör till de områden i Falun som bebyggdes enligt 1646 års stadsplan. Detta efter det att Falu stad fått sina stadsprivilegier 1641. Innan stadsplanen sattes i verket låg en stor del av bebyggelsen kring gruvan. Elsborg var den del som kom att bebyggas först och byggandet tycks ha gått relativt fort. Området var attraktivt för dess närhet till gruvan och detta även om klagomål på miljön och främst roströken kom in till landshövdingen (Sahlström 1961).

Norr om Övre Elsborg flyter gruvbäcken där det bedrivits hyttverksamhet under lång tid. Kartan över Falun från 1628 visar en rad hyttor längs Gruvbäcken i jämnhöjd med Övre Elsborg. Senare finns uppgifter om namn på dessa. Exempelvis fanns Casten Jones hytta i änden på nuvarande Kung Magnigatan. De enskilda hyttorna och deras omfattning är svåra att följa över tid och byter ägare många gånger. Vanligt var två till fyra rosthus samt två smältare till varje hytta (Lindroth 1955). I området fanns sex hyttor 1628 och med det i åtanke är det en rätt stor yta som behövdes för att få plats med alla anläggningar och därtill kommer ex. kallrostar och kolupplag. Med stor sannolikhet inbegreps delar av bebyggelsen i Övre Elsborg inom hyttverksamheten.

Riksantikvarieämbetet och Dalarnas museum har genomfört en rad undersökningar i området. På 1970-talet genomfördes förundersökningar i kv. Övre Elsborg och kv. Gruvfogden (Lindström 1975; Olsson 1978). Förutom slagg- och kulturlager framkom ex. resterna av en timmervägg med tre

stockvarv. En av stockarna har daterats till mellan 1500 och 1700-tal genom ^{14}C-analys (Carlsson 1996).

På 1990-talet genomfördes en rad schaktövervakningar på kv. Spelet 5 och 6 (DM projektnr. 553) samt i Bergshauptmansgatan, Kung Magnigatan, Ornäsgatan och korsningen Bondegatan-Bergshauptmansgatan (Carlsson 1996).

I kv. Spelet 5 och 6 påträffades 0,6-1,4 m tjocka kulturlager och bland annat en källarkonstruktion, en stenpackning och en eventuell husgrund som kan dateras till som äldst 1700-tal. I vägschaktningarna kunde man konstatera att mängden påförd slagg och skrotsten varierar oerhört i området, från 0-2,5 m i tjocklek. En tendens var att mängden avfallslager ökade närmare Gruvgatan. I denna del fanns också hårda slaggytor som kan ha utgjort äldre gatuytor. Kulturlager fanns främst söder om Bergshauptmansgatan och innehöll framförallt träspån och yngre rödgods. Inga lager kunde dateras till perioden innan regleringen 1646 (Carlsson 1996).

Under 2000-talet har Dalarnas museum och Länsstyrelsen genomför mindre schaktövervakningar och arkeologiska dokumentationer i området. Exempelvis kan nämnas Kung Magnigatan m.fl. (Lögdqvist 2003), kv. Konstmästaren 3 (Helgesson 2008), Konstvaktaregatan (Altner 2010), Övre Elsborg (Bennström 2013), kv. Spelet 1 och kv. Konsten 1 (Hägerman 2014) .

Av speciellt intresse att nämna från dessa schaktövervakningar är den träkonstruktion, 3,7x2 meter stor som påträffades 2013 på kv. Konsten 1. Denna är troligen rester efter en eller flera byggnader som uppfördes i och med anläggandet av Elsborgsområdet. Dateringen genom dendrodatering visar att den ena stocken har fällts omkring 1460 och den andra strax efter år 1600. Av den anledningen är det sannolikt återvunnet virke som använts vid bebyggandet (Hägerman 2014).

Resultat

Ett större schakt (1) grävdes centralt i Kung Magnigatan mellan Gruvgatan och Bergshauptmansgatan (bilaga 2). Schakt 1 låg mellan adresserna Kung Magnigatan 24A och 26 (bilaga 3). Schaktet var till formen oregelbunden med en utbredning av ca 8x5 meter. Centralt i schaktet var djupet 2,5 meter. Den västra delen av schaktet var något grundare, 1,5 meter.

I det större schaktets nordöstra del grävdes ett kabelschakt (2) längs med Kung Magnigatan mot nordväst (bilaga 2). Kabelschaktet var 19 meter långt och 0,5 meter brett. Djupet var i den sydöstra delen 0,5 meter och i den nordvästra 0,3-0,4 meter.

Öster om det större schaktet och inne på fastigheten grävdes ett mindre schakt (3) 2x3 meter och 1,5 meter djupt (bilaga 2).

Inga kulturlager med antikvariskt intressanta fynd eller material för eventuell analys påträffades i något av schakten.

Slutsatser och utvärdering

Större delen av arbetsföretaget har skett i tidigare schaktade lager (bilaga 2) och därav framkom ingen större mängd orörda äldre slagg- eller kulturlager. Undantaget är den västra delen av det större schaktet (1). Här påträffades ett stråk med kvarvarande slagglager som sannolikt är den yta som ej undersökts tidigare mellan schakten från 1995 och 2002 (bilaga 2). Lagren bestod av en större mängd olika slagglager och stämmer väl överens med de som finns beskrivna i rapporten från undersökningen 1995 (Carlsson 1996). Inga prover togs för analys men med ledning från tidigare undersökning finns inget som tyder på att lagren är äldre än stadsplaneringen 1646.

I kabelschaktets (2) östra profil fanns bitvis ett lager med större stenar, 0,2x0,2 meter stora. Direkt under dessa stenar fanns ett 0,2 meter tjockt lila sandlager (bilaga 4). Stenarna är inte av kullerstenstyp men är ändå sannolika att tolka som resterna efter den gamla vägläggningen. Stenarna skulle kunna utgöra delar av kantrännor för avledning av vatten. Det lila lagret under stenarna är sannolikt avfall från anrikningsverket och dateras till slutet av 1800-talet.

Sammanfattning

Med anledning av schaktning i samband med anslutning av vatten- och avlopp samt fjärrvärme på fastigheten Konstmästaren 8 och i Kung Magnigatan i Falu stad har arkeolog från Dalarnas museum genomfört en arkeologisk förundersökning i form av schaktningsövervakning. Arbetsföretaget berörde fornlämning 68:1 som utgörs av Faluns gamla stadslager av medeltida ursprung. Endast mindre delar av orörda slagglager påträffades. Inga prover togs för analys men med ledning från tidigare undersökning på platsen finns inget som tyder på att lagren är äldre än stadsplaneringen 1646.

Referenser

Altner, A. 2010. *Konstvaktaregatan, RAÄ 68, Falu stad. Arkeologisk schaktövervakning. Dalarnas museum, Arkeologiska uppdrag*. Dalarnas museum. Dnr. 62/10.

Bennström, G. 2013. *Övre Elsborg 10, stadslager RAÄ 68 i Falu stad och kommun, Dalarna. Arkeologisk schaktövervakning. Dalarnas museum, Arkeologiska uppdrag*. Dalarnas museum. Dnr. 155/12.

Carlsson, E. 1996. *Arkeologisk schaktövervakning, Kung Magnigatan m.fl. RAÄ 68, Falu stad och kommun, Dalarna*. Arkeologisk Rapport 1996:4. Dalarnas museum. Falun.

Helgesson, C. 2008. *Arkeologisk förundersökning i form av schaktövervakning, på fastigheten Konstmästaren 3, i samband med fjärrvärmeutbyggnad inom Falu stad, raä 68, Falu stad och kommun*. Dalarnas museum. Dnr. 132/08.

Hägerman, B-M. 2014. *Arkeologisk schaktövervakning Konsten 1, schaktning i stadslager RAÄ 68 i Falu stad och kommun, Dalarna*. Arkeologisk Rapport 2014:5. Dalarnas museum. Falun.

Lindroth, S. 1955. Gruvbrytningen och kopparhanteringen vid Stora Kopparberget intill 1800-talets början, del II. Uppsala.
Lindström, I. 1975. *Rapport angående arkeologisk undersökning i fastigheten nr 16, kvarteret Övre Elsborg, belägen i korsningen Kung Magnigatan-Bergshauptmansgatan.* Dalarnas museum. Stencil.
Lögdqvist, A. 2003. *Arkeologisk schaktövervakning av ledningsarbete längs med delar av Kung Magnigatan, Ornäsgatan, Hyttgatan, Sturegatan, Engelbrektsgatan, Myntgatan, Nybrogatan, Trotzgatan, Bergmästaregatan och Köpmansgränd, fornlämning nr 68, Falu stad och kommun*. Dalarnas museum. Dnr. 175/02.
Olsson, S. 1978. *Fynd av timmervägg vid grävning för utbyggnad av Gulf bensinstation.* Dalarnas museum. Stencil.
Sahlström, N. 1961. *Stadsplaner och stadsbild i Falun 1628–1850.* Falun.

Arkiv

FMIS. Riksantikvarieämbetets fornminnesinformationssystem. www.fmis.raa.se

Tekniska och administrativa uppgifter

Länsstyrelsens diarienummer:	431-12033-2014
Socken:	Falu stad
Fornlämning, raä nr:	68:1
Fastighet:	Konstmästaren 8
Koordinater, centralt i UO:	N: 6718666
(SWEREF99 TM)	E: 534223
Höjd (RH 2000):	118-119 m.ö.h.
Inmätning:	Manuell inprickning
Utförandetid:	2014-01-14 – 2014-01-16
Schaktlängd:	30 meter
DM projektnummer:	1541
DM diarienummer:	5/14
DM fotoaccession:	2014/5, 5 digitala foton
Arkeologisk personal:	Joakim Wehlin
Fältarbetsledare:	Joakim Wehlin
Projektansvarig:	Joakim Wehlin

Dokumentationsmaterialet förvaras på Dalarnas museum. Inga fynd tillvaratogs.

Bilagor
2 Kartor/planer
2 Foton

Bilagor

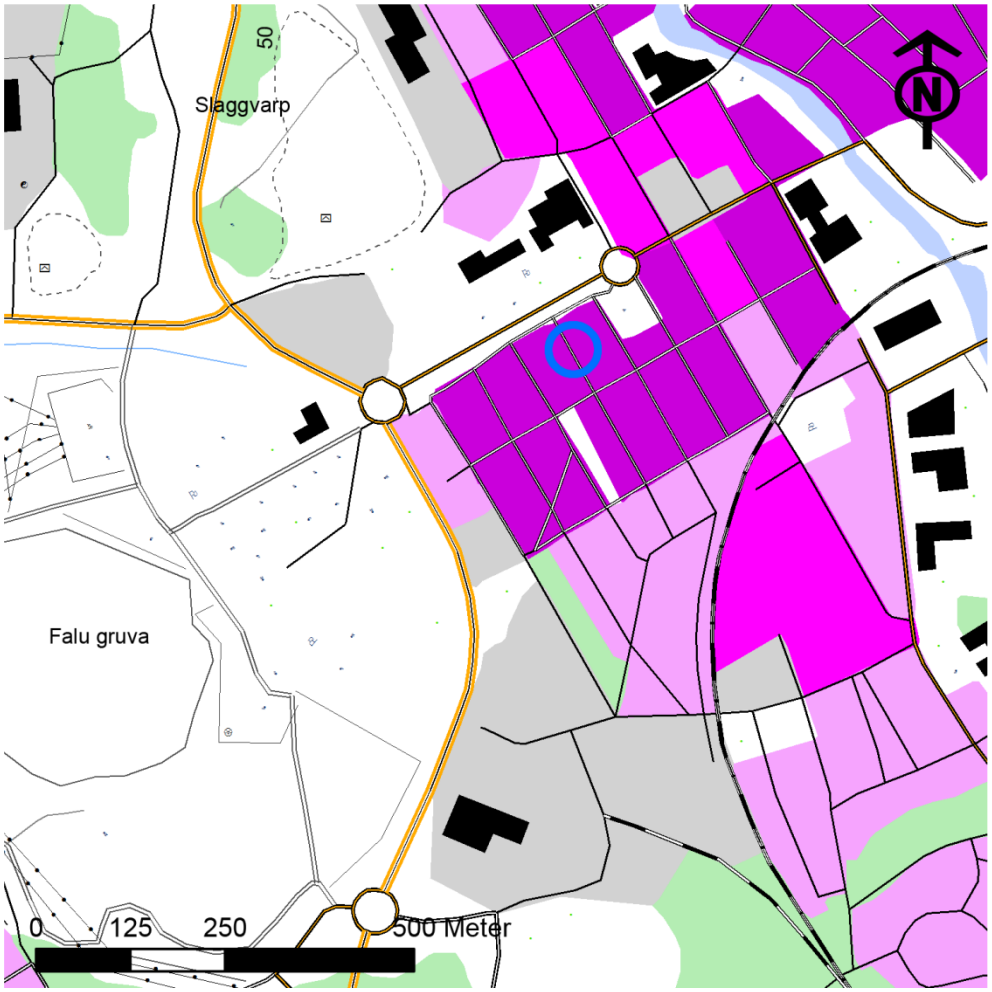

Bilaga 1. Utdrag ur terrängkartan med undersökningsområdet (UO) markerat med en blå cirkel. Skala 1:10 000.

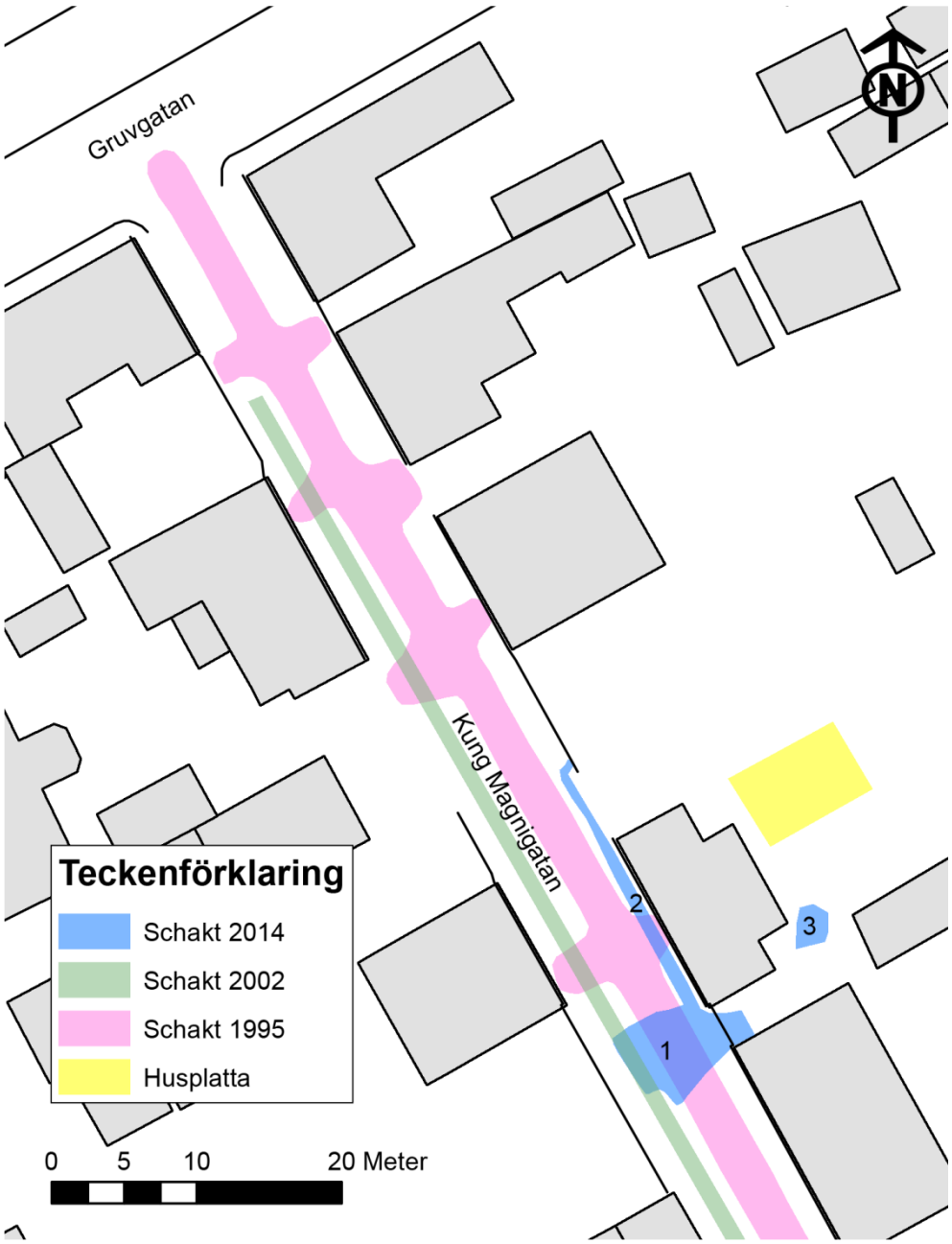

Bilaga 2. Utdrag ur fastighetskartan med tidigare undersökta schakt 1995 och 2002 samt de aktuella schakten 1-3 markerade. Skala 1:500.

Bilaga 3. Schakt 1 och 2 i Kung Magnigatan. Foto från sydöst. Fotograf Joakim Wehlin.

Bilaga 4. Stenläggningen samt det lila anrikningslagret under detta i den östra delen av schakt 2. Foto från väst. Fotograf Joakim Wehlin.